

→ Pelesék Dóra

A szavak és a dolgok

Csontó Lajos munkáihoz

I.

Nehéz újat mondani. Talán lehetetlen. A legjobb tehát nem beszélni. Vagy ha mégis, megmaradni a legegyszerűbb kijelentéseknél: a banális, már-már közhelyszerű szókapcsolatoknál, (tő)mondatoknál. Nincs biztonságosabb a sokszor használt, elkoptatott szavaknál. Ezekben ugyanis – legalábbis elvileg – mindenki *ugyanazt* érti. Lehetetlen a félreértés, az egymás mellett való elbeszélés, a kommunikáció kisiklása, az üzenet dekódolásának potenciális, fogalmi zavarai.

Isten, ember, apa, hűség, eső, emlék, türelem, remény

Borges szerint a beszéd tulajdonképpen tautológia.

De vajon kimerülhet-e a véges számú elemből álló, alapvetően a variabilitásra épülő nyelv? És ha a nyelv kimerülhet, vajon kimerülhet-e az igazság? Az igazság, amit a szavak segítségével, a gondolkodásunkat meghatározó, vagy éppen a gondolkodásunk által meghatározott nyelv révén igyekszünk felfedezni és fentartani a világban.

Ha elméletei síkon nem is, de a hétköznapi létezés, a szokványos, interperszonális megnyilatkozások szintjén valamennyien hiszünk abban – vagy csak kénytelenek vagyunk jóhiszeműen feltételezni saját kommunikációnk sikere érdekében –, hogy a nyelv a minket körülvevő világot képezi le. Hogy a szavak és a jelenvaló dolgok viszonya végső soron referenciális.

mindent értek, Apa.
Hamis hűség

De biztos, hogy ugyanazok az érzések, hangulatok tapadnak például az *Isten* szóhoz annak számára, aki megtalálta a belső békéjét, és annak, aki egész életében kereste, ám sosem lel(het)te meg azt?

Vajon ugyanazt jelenti-e az *apa* annak, aki szerető családban, netán egy zsarnok apa mellett, vagy éppen apa nélkül nőtt fel?

Az apa egyszerre lehet létezés és hiány aszerint, kik vagyunk, hogyan alakult a sorsunk, és mire emlékezünk. Emlékezni pedig annyi, mint saját képzeletünkből hívni elő, és mentális eszközökkel, aktuális lelkiállapotunk függvényében egészíteni ki a régmúlt valóságot, vagy pótolni vissza a felejtés okozta néha alattomos, máskor kegyes hézagokat.

(Hamis hűség)

Nem létezik pontos emlék. Mint ahogyan – Foucault gondolatait idézve – a szöveg és a világ között sincsen több pusztá hasonlóságnál.

Szavak és dolgok között nincs egyezés.

mindig mindent soha semmit

Szavaink, fogalmaink – még a legegyszerűbbek is – összetett, rendkívül szövevényes viszonyban állnak egymással, velünk és saját, személyes történeteinkkel.

Márpedig mindenki ugyanazt a történetet, a *saját* történetét írja (át), meséli, rajzolja, vagy értelmezi újra egész élete során – legyen akár művész vagy teljesen hétköznapi foglalkozást űző ember. Az önreflexió, a tudatosság hiánya nem jelenti, nem jelentheti a személyes történet hiányát. Hiszen önmagunkra vonatkoztatva és önmagunkon átszűrve értjük meg a világot, és viszonyulunk benne másokhoz. Végső soron minden történetnek mi magunk vagyunk a főszereplői. Minden mondat rólunk szól, és minden szó *általunk* nyer értelmet.

az ismertségnek is megvan az átka/ára

Csontó Lajost pályája kezdetétől foglalkoztatja írás(kép), betű, a betűkből összeálló szavak és az egyes szavakhoz társuló fizikai dolgok, avagy elvont fogalmak – tágabb értelemben véve pedig jelölő, jelölt, jelentett és a ténylegesen *jelen-való*; a képi látványt felül- vagy átíró betű, illetve a szavak értelmét kiegészítő/ki-kezdő-érvénytelenítő vizuális tartalom – ambivalens viszonya. Vállaltan saját történetét írja, gondolja, alakítja tovább minden egyes munkájával.

Az ismertség közepette is rejtőzködő, töredékes, enigmatikus személyes története azonban – önmagának mint arccal rendelkező individuumnak a művei(be)n való gyakori vizuális megjelenítése ellenére is – a konkrét (élet)történeten túli univerzális elbeszélés. A szavak és a dolgok egymásra hatásának krónikája, az eizensteini montázselméletre emlékeztető, az asszociatív kapcsolatok jelentésteremtő erejére épülő képi működés folyamatos művész(et)i modellezése.

Csontó számos műfajban alkot párhuzamosan.

A neokonceptualista kezdetek, az expresszív emblémák használata után az alkalmazott grafika és a fotó műfajainak tudatos ötvözésében folytatódott a kilencvenes évek konzekvens struktúrákeresése. Miközben az önmagukban álló, alapvetően a hajdani írógépek tipográfiai jegyeit idéző betűk lassanként egyszerű szavakká (Istenem), mondattöredékekké, közhelyes mondatokká (Nem tartozom semmivel), oxymoront (pontos emlék; tétlen jótévő) vagy paradoxont tartalmazó, ironikus jelentésteli objektumokká (Rossz is vagyok, meg jó is) forrtak össze; úgy a sokszor archetipikus fényképek, számítógéppel manipulált fotogramok is lassanként a vizuális és verbális szimbólumok terepévé, eredendően dichotomikus világunk leképezőjévé, vagyis sajátos asszociatív (jelentés)mezővé lényegültek át.

A kétezres években teljesedett ki a metaforikus gondolat-társítások lehetőségeinek vizsgálata, illetve a banalitással asszociált verbális és vizuális egyértelműség képzőművészeti megkérdőjelezése. A fotók mellett Csontó videóműveket és (videó)installációkat hozott létre: az idő dimenziójának ki- illetve felhasználásával, valamint hanggal – emocionális többletet

hordozó zenével – támogatva látható (kép) és olvasható (szöveg) látszólagos harmóniáját, avagy önmagát leleplező ambivalenciáját.

Tékozló Tolvaj

Talán ez a legnehezebb: létrehozni valami váratlant a mindenki számára jól ismert közepette. Annak a különleges képességnek a kifejlesztése, hogy szokatlan formába tudjuk rendezni eredendően tautologikus természetű nyelvünk elkoportatott elemeit. Hogy a mindenki számára más-más érzelmi, gondolati töltettel rendelkező, alapvetően azonban mégiscsak hasonló asszociációkat felidéz(tet)ő szavakat egyszerre ravaszul és rutinszerűen, a sztereotípiákat, a személyes történeteket időlegesen háttérbe szorítva, a meglepetés váratlanságának erejével kapcsoljuk egymáshoz.

Mert van valami rendkívül izgalmas a képzettársítások katalizálásában. Abban a folyamatban, amikor a – látszólag – hanyagul egymás mellé szórt szavakból, mondattöredékekből szokatlan asszociáció születik, és az unalomig ismételt fogalmakat reprezentáló/leképező/előhívó nyelvi eszközök jelentésmezeje egy pillanatra felfüggesztődni látszik.

Aki tehát nem éri be a szavakkal és a „puszta valóságos dolgokkal”, hanem minduntalan e kettő viszonyát értelmez(tet)i, annak – akár egy valódi tolvajnak – a megfelelő pillanatban és a megfelelő nyelvi elemekkel kell elállnia mások megszokott mentális működéseinek útját. A meghökkenés termékeny pillanatát, a váratlanság okozta zavart kihasználva pedig el kell lopnia, el kell rejtenie a régi asszociációkat – hogy új kapuk nyílhassanak meg az új jelentések, az új interpretációk számára.

Isten, ember, apa, hűség, eső, emlék, türelem, remény

Éppen 17 szótag, akár egy – a dolgok rejtett lényegét megragadó-felfedő, és azt egyetlen, különleges pillanatba sűrítő – haiku. A fentebbi szavak – Csontó Lajos és bárki más szavai – tetszőleges sorrendbe, azután pedig 5-7-5 szótagú sorokba rendezhetők.¹

Ám aszerint, hogyan helyezzük őket képzetben egymás mellé, a véletlenszerűen kiválasztott és egymás mellé tett lexémák, fogalmak és az e fogalmakhoz kapcsolódó konnotációk, hangulatok relációjává; az egyszerű felsorolás pedig vesszorok láncolatává válik. És ahogyan a szóhalmaz az egyes szavak viszonyának köszönhetően észrevétlenül megtelik konkrét és metaforikus jelentésekkel, az egyszerű szólánc az értelemképzés végtelen terepévé lényegül át: ha úgy tetszik, költészetté lesz.

II.

pontos emlék
Maradj még

... Túlontúl is bizunk ebben a gyatra emlékeztetőlékban, ebben a fénybe irt pillanatban. De a fényképek nyújtotta biztonságérzet hamis. A fényképek előbb-utóbb biztosan elbalványulnak, ugyanúgy, mint önmön gyarló emlékezetünk. Idővel a kontrasztok csökkene, a kontúrok lágyulnak, a részletek elmosódnak. Azért fényképezünk, hogy emlékezzünk, de minden fénykép magában hordozza a feledést...

(Michelle Richmond: *A köd éve*²)

Vajon azért fényképezünk, hogy emlékezzünk? Vagy ellenkezőleg: azért fotózunk, hogy csupán a fényképre emlékezzünk, s minden képen kívüli pillanatot jótékonyan eltemessünk magunkban?

A legtöbben talán dokumentációs célból gyártjuk a képeket, amelyeknek egy részét (a nagy részét) utólag – hiába, ilyen a digitális fényképezés természete és létmódja – valószínűleg életlennek, bemozdultnak, elmosódottak, homályosnak, előnytelennek, irrelevánsnak, netán unalmasan tautologikusnak bélyegezzük. Aztán kitöröljük. A potenciális emlékeinkkel együtt. Csak azt tartjuk meg, amely abban a pillanatban érdemesnek tűnik az archiválásra. És aztán nincs visszaút: *az* a kép, a megsemmisítésre ítélt, megszűnik létezni, nincs többé.

Pedig sokszor éppen azok a fotók az érdekesek, amelyeken mi magunk talán rosszul festünk, vagy amelyeket első felindulásból kitörölnénk. Például egy épületet fotózunk, talán már tizedszer, s csak a tökéletes képet szeretnénk megtartani. Mármint a tökéletes képet – a szóban forgó épületről. Így aztán az épületre fókuszálunk, s bosszankodva konstatáljuk, ha remekül megtervezett kompozíciónkba besétál egy ismeretlen alak, vagy ami még rosszabb, egy figyelmetlen turistacsoport.

Hopp! Egy kattintással töröljük is az önhibánkon kívül rosszul sikerült fotót.

Nem így Csontó Lajos!

Ő megőrzi, s csak jóval később, egy egészen más lelkiállapotban, tudatosan a véletlen koincideneciák után kutatva szelektálja saját, utazásai során született képeit.

Mert ki tudja, később talán kiderül, hogy mégsem az *épület* volt a lényeg, hanem a képbe beúszó ismeretlen emberek egyike, vagy három nő találkozása a párizsi utcán, miközben árnyékaik – Csontó Lajos utólagos computer-manipulációjának (is) köszönhetően – önálló életre kelve az angyali üdvözet emblematikus jelenetét imitálják.

Egy, a művésznak köszönhetően vándorló fantom-felirat, mely mindenfelé megjelenik, s megtöri a homogén (táj)képeket. Vagy egy különös cégtábla, egy dadaista falfirka vagy szürrealista

tárgy, egy tipikus póz, egy jópofa utca. A napernyők mintája, egy fejtartás, egy sapka, vagy a téren lézengő fiatalok felejthetetlen arckifejezése.

Az apró dolgok, a jelentéktelennek tűnő részletek, a rejtőzködő töredékek, a háttérben megbúvó (vándor)motívumok. A hasonló módon mozgó, álló, gesztikuláló emberek, a tipikus mozdulatok, színek, anyagok, az egymással rokon térvonalak, minták.

A sajátos univerzalitásuk leleplezése pillanatában is tüntetően egyedi valóságdarabok.

nem akarok úgy meghalni,
hogy nem éreztem jól magam
az életem hátralevő részében

Nem akarok úgy élni, hogy azt érzem, bármelyik pillanatban meghalhatok, ha nem emlékezem – teszem hozzá azonnal Csontó szavaihoz.

Más szóval önkéntelenül is *folytatom*. Továbbgondolom.

Továbbbírom magamban.

(Hiszen titkon ő maga is erre bízta: „ha gondolod, szólj”.)

Végül is nem lehet véletlen, hogy egy alkotó, aki – a szó

elvont és szoros értelmében egyaránt – ennyire jól bánik a nyelvünkkel, aki képes szavak és dolgok vitatható referencialitására irányítani a néző figyelmét, az csak úgy, minden ok és cél nélkül kioltja a modalitást („ha gondolod, öl”)), és rendre elhagyja enigmatikus mondatai végéről az írásjeleket.

Csontó Lajos képeinek minden konkrétsága, a feliratok látszólagos banalitása ellenére, az emlékezés és emlékgyártás – legyen az a fényképezés, avagy hajdani szituációk, mondattöredékek verbális és vizuális felidézése –, netán a videók, installációk szerteágazó, de mégis több oldalról megközelíthető szimbolizmusa dacára, be kell látnunk, hogy egy kissé zavarba ejtő művés(s)z(ett)el van dolgunk.

Csontó nemcsak szöveggel és képpel, hanem a változatos formá(k)ban megnyilvánuló *hiány* eszközével is kiegészítésre, interpretálásra készíti a mindenkor szemlélőt.

Hogy aztán – persze csak képzetben, az enyémben – elégedetten és gunyorosan megvonhassa a vállát:

Félreértettél,
de hát ez a dolgod

– Egy illúzió áldozata lettél –

¹ Persze csak akkor, ha hajlandóak vagyunk elvásztrást alkalmazni. Máskülönben nem jönnek ki a páratlan számú sorok, hiszen jelen példában nem áll rendelkezésünkre egyszótagú elem.

² Michelle Richmond: *A köd éve*, ford.: Páll Mária, Tercium Kiadó, Budapest, 2008, 197.